

2. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б. Ф. Ломов. – Москва, 1984. – 444 с.
3. Мастеров М. Б. Модели общения и коммуникативная деятельность / М. Б. Мастеров. – Режим доступа: http://www.elitarium.ru/modeli_vzaimootnoshenij.html.
4. Сатир В. Как строить себя и свою семью / В. Сатир. – Издательство : «Педагогика-Пресс», 1992. – 192 с.
5. Suler J. The Psychology of Cyberspace [Электронный ресурс] / J. Suler. - New Jersey : Science and Technology Center of Rider University, 2007. - Режим доступа до книги : <http://www-usr.rider.edu/~suler/psy cyber/psy cyber.html>.

В статье рассматривается понятие «общение» и «модель общения» с точки зрения разных научных подходов. Характеризуются особенности поведения личности, которые раскрываются в теоретических моделях процесса общения Б.М. Мастерова (познавательная, экспрессивная, убеждающая, ритуальная, суггестивная) и В. Сатир (миролюбец, обвинитель, компьютер, разрушитель, уравновешенный). Также, уделяется внимание анализу теоретических схем, которые демонстрируют особенности передачи информации – линейная, интерактивная, транзакционная. Все указанные модели рассматриваются в контексте особенностей интернет-коммуникации, делается попытка их анализа.

This article discusses the concept of “communication” and “model of communication” from the point of view of different scientific approaches. Features of individual behavior are characterized, which are opening in theoretical models of communication process B.M. Masterov (cognitive, expressive, persuasive, ritual, suggestive) and V. Satir (peacelover, prosecutor, computer, destroyer, balanced). Also, attention is given to analysis of the theoretical schemes, which are demonstrating features of communication – linear, interactive, transactional. All these models are considered in features context of internet communication, attempt to analyze them is doing with the goal of definition its specific regularity.

Статтю подано до друку 10.09.2014.

©2014 р.

Н. А. Харченко (м. Умань)

ПРОБЛЕМА ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ ЯК ПРОВІДНА ТЕНДЕНЦІЯ У СИСТЕМІ ПСИХОЛОГІЧНИХ ПОГЛЯДІВ Г. С. КОСТЮКА

Актуальність дослідження. Реформування системи освіти в Україні в сучасних умовах передбачає докорінні інноваційні зміни в усіх сферах навчального середовища. Особливий акцент вчені роблять на проблемі розвитку особистості, визначенні основних факторів впливу на зазначений процес. У зв'язку з цим, особистісно-орієнтований підхід набуває важливий колорит в галузі не тільки педагогічної, а й психологічної освіти, адже ці науки безсумнівно мають спільні точки дотику і інтегруються в багатьох ланках.

Особистісно-орієнтований підхід у психологічній науці передбачає становлення і характеристику основних шляхів розвитку та визначення факторів впливу на індивіда, що дозволить більш ґрунтовно аналізувати його психічні стани і за допомогою цього коригувати недоліки у навчально-виховній діяльності. Тому, важливо розглянути погляди вчених на систему

розвитку особистості і на основі цього сформулювати основні положення, на яких необхідно акцентувати увагу психологічної науки сучасності.

Питанню характеристики і обґрунтування положень щодо розвитку особистості приділяли значну увагу провідні вчені-психологи України та зарубіжжя. Зокрема, досить змістовний аналіз даного процесу простежується в роботах Г. Костюка, С. Максименка, Ж. Піаже, І. Зимньої, К. Платонова, А. Петровського, Е. Еріксона та ін. Так, у своїх працях в області психологічної науки С. Максименко удосконалює погляди на теоретичні положення розвитку особистості, запропоновані Г. Костюком. «Особистість, - у розумінні С. Максименка, - це форма існування психіки людини, яка являє собою цілісність, здатну до саморозвитку, самовизначення, свідомої предметної діяльності і саморегуляції і має свій унікальний і неповторний внутрішній світ» [7, с. 25] А. Петровський пропонує концепцію персоналізації особистості, а К. Платонов вважає, що «діяльність - єдиним ефективним засобом бути особистістю» [2, с. 435].

В системі психологічних поглядів на теорію розвитку особистості школяра на особливу увагу заслуговують погляди Г. Костюка. Вчений у своїх роботах акцентує увагу на закономірностях розвитку індивіда, визначає рушійні сили психічного розвитку особистості, характеризує властиві суб'єкту внутрішні протиріччя, що впливають на зазначені вище процеси і обґрунтовує свої положення щодо проблематики розвитку особистості, які викликають інтерес і носять значущий практичний науковий зміст.

Мета статті – на основі літературних і методико-психологічних джерел проаналізувати систему поглядів на теорію розвитку особистості школяра Г. Костюка, вказати на провідні вектори думок вченого щодо цієї проблеми, визначити роль поглядів Г. Костюка на психічний розвиток особистості в структурі становлення психологічної науки сучасності.

Теоретичне дослідження. Г. С. Костюк широко відомий у вітчизняній та світовій психології вчений, плідно розвивав теоретико-методологічні основи психологічної науки, проблеми мислення і розумових здібностей, обґрунтовував принципи розвитку психології, розробляв теорію і практику педагогічного керівництва психологічним розвитком особистості, її професійним становленням протягом усього життя.

В системі наукових поглядів Г. Костюка простежується акцентуація уваги вченого на три основні вектори в психологічній науці: обґрунтування та удосконалення теорії розвитку особистості, характеристика проблемних аспектів розвитку здібностей індивіда, а також аналіз мислення в контексті розумового розвитку. Вчений рішуче відхиляв односторонні, спрощені тлумачення, наполягав на необхідності врахування багатогранності, різнобічності, суперечливо досліджуваних психологією, їх «складної діалектики».

Особливу увагу Г. Костюк приділяв тісному зв'язку психології з педагогічною наукою і практикою навчання і виховання. В його працях розкривається діалектичний взаємозв'язок навчання і психічного розвитку, уточнюється особливості створення за допомогою цих процесів передумов для успішного перебігу останнього.

Наукові погляди Г. Костюка на особистість школяра відзначаються особливою чіткістю, в порівнянні з іншими вченими, цілісністю, експериментальної вивіреністю, теоретичної завершеністю. Г. Костюк зазначає, що індивід стає суспільною істотою, особистістю в залежності від формування свідомості, системи психічних властивостей, яка внутрішньо визначає його поведінку, дозволяє брати участь у суспільному житті, створення громадсько необхідних матеріальних і духовних цінностей. Разом з тим, «об'єктивна соціальна сутність особистості завжди реалізується суб'єктивними психічними засобами» [3, с. 78].

Г. Костюк підкреслює, що соціальну сутність особистість школяра проявляє, незважаючи на місце, яке вона займає в системі суспільних відносин; це проявляється в взаємозв'язку її функцій і ролі, а також у тому, наскільки вона усвідомлює своє суспільне становище, як до нього

ставиться, якими психічними властивостями володіє. З іншого боку, психічну діяльність і відповідні процеси особистість реалізує через систему нейрофізіологічних механізмів, функціонування яких залежить від інших систем організму і які визначають динаміку формування, перебігу, становлення цієї діяльності та особистісних властивостей.

«Дитина розвивається, - писав Григорій Костюк, - як особистість, вростаючи в суспільне середовище, культуру соціуму, систему суспільних відносин, а спрямовується цей процес навчанням і вихованням в його різних формах» [4, с. 111].

Психічний розвиток дитини відбувається в єдності з його фізичним розвитком. Він характеризується якісними і кількісними змінами. У ході взаємодії дитини з навколишнім природним та суспільним середовищем і придбання ним досвіду прояву її первинних властивостей. Залежно від умов розвиваються окремі дії і психічні процеси, які вона включає, що в свою чергу призводить до подальшого розвитку діяльності в цілому.

Соціальні фактори діють на психічний розвиток особистості через власну діяльність дитини, завдяки чому вона засвоює соціальний досвід, «вростає в життя суспільства», а зовнішні, інтеріндивідуальні відносини переходять у внутрішні, інтраіндивідуальні властивості особистості. Цей процес залежить від суб'єктивних умов - ставлення особистості до цієї діяльності, її внутрішньої позиції, життєвого сенсу. Тому однакові зовнішні обставини можуть по-різному впливати на розвиток підростаючої особистості.

Суспільна система в якій народжується індивід і в життя якої поступово включається, впливає на його розвиток своєрідними, історично виробленими способами. Обумовлені її історією духовні здобутки попередніх поколінь передаються новому поколінню не через хромосомний апарат, а через спілкування дітей зі старшим поколінням. Молодше покоління послідовно засвоює ці матеріальні і духовні цінності, здійснюючи відповідну їм пізнавальну практичну діяльність.

Психічний розвиток особистості триває як у навчальній, ігровій, так і в трудовій, професійній діяльності. З віком значення і співвідношення цих видів діяльності змінюється: поступово на перший план, поряд із засвоєнням, виходить створення суспільних цінностей. Звідси зрозуміло, що психічний розвиток особистості охоплює весь життєвий шлях людини, він здійснюється при безперервному навчанні і вихованні на власному досвіді і досвіді інших, хоча провідну роль відіграє і особиста діяльність, спрямована на примноження матеріальних і духовних цінностей. У цьому процесі здійснюється не тільки відтворення, повторення видових особистісних властивостей людини, але і їх подальший розвиток.

Провідна роль у психічному розвитку дитини належить навчанню. Воно відіграє провідну роль у психічному розвитку дітей та молоді. Від навчання, його змісту, форм і методів залежать темпи переходу індивіда від нижчих до вищих ступенів розумового розвитку. У нашому суспільстві переходить від нижчих до вищих ступенів онтогенезу прискорюються у зв'язку з тим, що на кожному його етапі діти засвоюють набагато більший, ніж раніше, обсяг складної за своїм науковим змістом інформації. Навчання не тільки використовує наявні в учнів можливості, але і розвиває їх. Однак, провідна роль навчання залежить від того, що учні засвоюють. Звідси впливає важливість завдання: посилювати внесок навчання розвитку психіки учнів на всіх етапах, удосконалювати для цього зміст їх навчальної діяльності та методи управління нею [1, с. 42].

Одним з центральних у принципі розвитку, за Григорієм Костюком, є діалектичне положення про рушійні сили, згідно з яким «особистість розвивається у зв'язку з внутрішніми протиріччями», які обумовлені її ставленням до навколишнього середовища, реальними успіхами і невдачами, порушенням рівноваги між індивідом і суспільством [3, с. 123]. До того ж протиріччя як рушійні сили розвитку особистості стосуються як окремих її сторін, так і всього

психічного життя в цілому. Причому в історії індивідуального становлення людини одні тенденції відживають, інші з'являються, зміцнюються. Цей рух триває в діалектичному взаємозв'язку старого і нового, прогресу і регресу. Отже, нове народжується в старому, зберігаючи в собі багато чого з нього, і одночасно обов'язково містить нові риси і можливості [3, с. 126].

Важливою для розуміння особистості школяра, на думку Г. Костюка, є проблема співвідношення загального, типового та індивідуального в особистості. Адже особистість не зводиться тільки до індивідуальних її особливостей, і зрозуміти індивідуальне, одиничне можна тільки в його зв'язку із загальним. Загальне проявляється завжди в особливому та індивідуальному.

Розкриваючи взаємозв'язок між навчанням і психічним розвитком особистості школяра, у своїх роботах Г. Костюк показав, що розвиваюча функція навчання реалізується лише за певних умов. «Провідна роль навчання в розумовому розвитку учнів здійснюється не сама по собі, а при впливі певних умов, які створюються побудовою самого змісту навчання, організацією навчального процесу, активними його методами, за яких учень виступає не тільки як об'єкт, але і як суб'єкт навчання... Сказане стосується і виховання» [7, с. 60].

Дослідження Григорія Силовича дозволили йому сформулювати цілісну концепцію розвитку і становлення особистості на різних етапах онтогенезу. У свої працях він переконливо довів, що розвиток особистості є результатом діалектичної взаємодії середовища, спадковості і активної діяльності людини. Особистість - це складне утворення, цілісна «структура структур» психічних особливостей, які включають цілий ряд компонентів в їх взаємозв'язках: індивідуальна своєрідність мотивів, цілей, розумових та інших якостей, спрямованість на усвідомлення суспільних цінностей, самовиховання, самореалізації.

У дослідженнях Г. Костюка багато уваги приділено вивченню мислення дітей дошкільного віку, зокрема, з'ясуванню умов за яких у них виникає перше усвідомлення якісних відносин між предметами, а також як здійснюється перехід від сприйняття груп предметів в поняття про їх число. Проведені під його керівництвом дослідження дали підставу зробити висновок, що поняття числа виникає у дитини в результаті пізнання ним кількісних відносин між предметами. Дитина абстрагує число цих предметів і цей процес є для неї активним. Абстрагування передбачає вироблення в умовах мовного спілкування з дорослим нових способів дій (спочатку практичних, а після розумових) з об'єктами. Ці дії полягають у виділенні об'єктів як одиниць за деякою сукупністю, об'єднанні в групи окремих одиниць, віднесення їх до класів множин, розташуванні останніх у зростаючому порядку. Цим пояснюється те, що з самого початку в понятті числа поєднується єдність аналізу і синтезу. Отже, поняття числа за способом походження - продукт аналізу і синтезу, абстрагуючих і узагальнюючих дій дитини з об'єктами, а за своїм змістом - знання їх кількісних відносин. Г. Костюк стверджував, що «вироблення у дітей перших понять про кількість відбувається за допомогою тих же операцій, та інших понять, тільки тут вони набувають своїх особливостей, обумовлених своєрідністю відносин об'єктів, які пізнаються дітьми» [4, с. 307].

У розумовій діяльності учнів дуже важливу роль відіграють такі її мотиви, як потреба зрозуміти, допитливість, інтерес до науки, любов до знання, до книги, усвідомлення необхідності ґрунтовно засвоїти знання з різних предметів, почуття відповідальності за їх засвоєння, потреба поділитися своїми знаннями з іншими людьми.

Процес розвитку особистості школяра безрозривно пов'язаний з характером її діяльності. У діяльності дитини зароджується і розвивається здатність перетворювати об'єкти в образах, створювати уявлення про такі предмети та явища, що він безпосередньо не сприймав. Процеси мислення, що спочатку безпосередньо «вплітаються» в практичні дії дитини, потім виділяються в особливі розумові дії з об'єктами. Вони дозволяють дитині отримувати знання

про такі властивості і ставлення до речей, які не можна безпосередньо сприйняти або представити. Відбуваються переходи від живого споглядання до мислення, від наочно-дієвого до образного, а далі - до понятійного мислення, спочатку конкретного, потім абстрактного. Завдяки цьому, зазначає Г. Костюк, відчуваються структурні зміни у навчальній діяльності особистості, спрямовані на засвоєння знань, умінь і навичок.

У зв'язку з розвитком діяльності складаються і психічні властивості особистості, тобто їх розумові, емоційні і вольові риси, здібності і моральні якості. Формування особистості школяра, за Г. Костюком, як суспільної істоти виражається в тому, що на кожному етапі свого розвитку вона займає певне місце в доступній для неї системі суспільних відносин, виконує складні обов'язки.

Ще одним фактором, який безпосередньо впливає на розвиток особистості школяра є виховання. Виховання по своїй суті, це керівництво індивідуальним становленням людської особистості, формування її рис і якостей, відповідних вимогам суспільства, його ідеалам. «Виховувати - це проектувати поступове становлення якостей майбутньої особистості та керувати здійсненням зазначених проектів» [3, с. 380]. Процес виховання породжує суперечності між зовнішніми і внутрішніми факторами, які спонукають до обґрунтування умов, що визначають розвиток особистості.

Чимало уваги у своїх науково-психологічних надбаннях Г. Костюк приділяє структуризації процесу розвитку особистості. З точки зору вченого, структура особистості - це єдність різних взаємопов'язаних психічних процесів і властивостей. Вона одночасно і динамічна, і стійка, що дозволяє їй «бути незалежною від безпосередніх впливів оточення, не піддаватися спокусам, проводити певну лінію поведінки, змінювати навколишнє середовище відповідно до своїх намірами і планами, створювати обставини власного розвитку» [5, с. 82, 83]. Тому особистість школяра - це ще й глибоко діалектична система, яка саморегулюється, вдосконалюється і якій притаманна «суперечлива єдність протилежних тенденцій і процесів, таких як інтеріоризація і екстеріоризація, диференціація та інтеграція, тяга до спілкування, самотності та відділення».

Вважаючи проблему створення психологічної структури однією з основоположних при побудові цілісної моделі особистості, Григорій Костюк підійшов до її вирішення шляхом ретельного наукового аналізу діяльності. Він пояснює це тим, що «психічні властивості виробляються в діяльності людини, по-різному, залежно від соціальних умов, її змісту і структури, від ставлення до неї самої особистості» [3, с. 81]. Таким чином, внутрішня організація особистості пов'язана зі структурою діяльності. «Властивості особистості, які утворюються під час діяльності, - писав видатний психолог, - входять в структуру її подальшої діяльності, відчувають в ній різні зміни, диференціюються, інтегруються і стають компонентами більш складного цілого, яким є структура особистості, є стійка і водночас динамічна система психічних властивостей» [3, с. 81].

До основних складових структури особистості школяра вчений відносить наступні:

- підсистема спрямованості: ставлення особистості до навколишнього світу, за яким стоять його потреби та інтереси, ціннісні орієнтації, цілі й установки, моральні та інші почуття;
- підсистема освіченості: придбані особистісні знання (останні визначають також форму існування свідомості);
- свідомість і самосвідомість, завдяки яким людина стає особистістю, яка усвідомлює навколишнє буття і самого себе, свої відносини, функції та обов'язки;
- розумові якості, тобто внутрішні можливості особистості здійснювати виділення цілей і завдань життєдіяльності;

- динамічні особливості поведінки (темперамент), які є спадковими за своїм походженням, але в тій чи іншій мірі підпорядковані соціально певним рисам особистості;
- характер як індивідуальне своєрідність психічного складу особистості, який проявляється в її відношенні до суспільства, інших людей, праці, своїх обов'язків, нарешті до себе самої [8, с. 65, 66].

Висновки. Отже, у процесі розвитку людина стає свідомою особистістю, тобто «системою психічних властивостей, внутрішньо обумовлює певну стійкість її поведінки, логіку дій в гармонії з наявними у неї поглядами, моральними переконаннями, характерологічними рисами і місцем, яке вона займає в системі суспільних відносин. Особистість у відношенні до суспільства - "підсистема", але одночасно вона є складною цілісною системою систем, яка внутрішньо взаємопов'язана, ієрархізованих» [3, с. 113].

Таким чином, розвиток особистості школяра в працях Г. Костюка породжує її індивідуальна своєрідність. Виникають відмінності у функціональних особливостях нервової системи, у фізичних і психічних властивостях особистості, в її потребах, інтересах, схильностях, здібностях і характерологічних рисах. Стійкість впливає на її поведінку, взаємини в соціумі. Діалектичний зв'язок навчання особистості та її психічний розвиток, запропонований Г. Костюком, формує цілісну систему знань і структуру тверджень молодих фахівців у галузі психології щодо подальшої розробки та вдосконалення цієї проблематики і грає важливу роль в безпосередньому впливі суспільства на особистість зокрема.

Література

1. Вікова психологія: навч. Посібник / За заг. ред. Г.С. Костюка. - К.: Радянська школа, 1976. – 272 с.
2. *Общая психология: Учебник* / А. Скрипченко, Л. Долинская, С.Огороднийчук и др.. - М.: Просвещение, 2005. - 464 с.
3. *Костюк Г. С. Учебно-воспитательный процесс и психическое развитие личности* / Под ред. Л. М. Проколиенко; Ред. В. В. Андриевская, Г. А. Балл, А. Т. Губко, А. В. Проскура. - М.: Сов. школа, 1989. - 608 с.
4. *Костюк Г.С. Движущие силы развития и воспитания* // Хрестоматия по педагогике. - М.: Педагогика, 1976. - С. 55-67.
5. *Костюк Г.С. О развитии мышления у детей (возникновение понятия числа у детей)* // Учебно-воспитательный процесс и психическое развитие личности. - М.: Просвещение, 1989 - С. 300-307.
6. *Костюк Г.С. Способности и их развитие у детей* // Учебно-воспитательный процесс и психическое развитие личности. - М.: Просвещение, 1989. - С. 307-373.
7. *Максименко С. Д., Максименко К. С., Папучи М.В. Психология личности.* - М.: Издательство ООО «КММ», 2007. - 296 с.
8. *Рыбалка В. Григорий Костюк: психологическая теория личности* / В.Рыбак // Психология и общество, 2002. - № 1. - С. 10-17.

В статье на основе анализа системы взглядов Г. Костюка на развитие личности школьника определено их влияние на психическое развитие личности в структуре становления современной психологической науки. Характеризуется и обосновывается научная позиция ученого относительно факторов влияния на психологическое развитие личности. Отмечается, что развитие личности школьника, по мнению Г. Костюка, порождает ее индивидуальное своеобразие.

Диалектическая связь обучения личности и ее психическое развитие, предложенная Г. Костюком, формирует целостную систему знаний и структуру убеждений молодых специалистов в области психологии относительно дальнейшей разработки и совершенствования этой проблематики и играет важную роль в непосредственном воздействии общества на личность в частности.

In article on the basis of the analysis of belief systems, Kostyuk on the personality development of the student defines their influence on the mental development of a person in the structure formation of modern psychological science. Characterized and justified research scientist position relative to the factors of influence on the psychological development of a person. It is noted that the development of the individual student, according to G. Kostyuk, generates its individual identity.

The dialectical relationship study of personality and its development, as proposed, Kostyuk, forms an integrated system of knowledge and the structure of the beliefs of young specialists in the field of psychology concerning the further development and improvement of this problem and plays an important role in the direct impact of society on the individual in particular.

Статтю подано до друку 15.12.2014.

©2014 р.

I. М. Чорна (м. Тернопіль)

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ В ШКОЛІ

В психології професійна орієнтація учнів розглядається як комплексна науково обґрунтована система практичних методів і засобів, спрямованих на усвідомлений вибір професії, її освоєння та здійснення професійної діяльності на основі врахування індивідуально-психологічних властивостей особистості і потреб ринку праці в кадрах. Професійний вибір передбачає врахування, з одного боку, індивідуально-психологічних особливостей та стану здоров'я молодшої людини, а з другого – потреб народного господарства та інтересів суспільства. В кінцевому підсумку дитина усвідомивши сильні та слабкі сторони своєї особистості та зваживши власні потреби та потреби суспільства, скориставшись своєю свободою, може самостійно прийняти рішення. Щоб профорієнтаційна робота зі школярами була ефективною школа повинна дотримуватися певних методологічних принципів і правильно скеровувати діяльність фахівців [2].

Суттєвим недоліком теоретичної розробки цієї проблеми в педагогічній науці є відсутність чіткого уявлення про структуру і зміст профорієнтаційної роботи у позашкільних навчальних закладах системи освіти та інших відомств, відсутня єдність у розумінні мети і завдань підготовки учнів до професійного самовизначення на різних вікових етапах їх розвитку, не розроблені критерії ефективності педагогічного впливу з метою формування в учнів старших класів готовності до професійного самовизначення [1].

Проблема необхідності розробки принципів профорієнтаційної роботи відображена у наукових роботах С.Е. Карпиловської, М.В.Левченко, В. В. Мачуського, Л. О. Пономаренко, В. В. Рогози, В.Сидоренко, М. Є. Скиби, В.В. Синявського, Е.М. Ткаченко, Б.А. Федоришина, ін.

Мета нашого дослідження: розкрити зміст основних принципів організації системи профорієнтації у школі.

Аналіз різних наукових підходів до проблеми профорієнтації [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7] дав змогу виокремити та розкрити зміст основних принципів організації системи профорієнтації у школі.